

DE ARBEID VAN DE HUISVROUW

REDE

UITGESPROKEN BIJ DE AANVAARDING
VAN HET AMBT VAN HOGLERAAR
AAN DE LANDBOUWHOGESCHOOL TE
WAGENINGEN OP 9 DECEMBER 1952

DOOR

C. W. WILLINGE PRINS-VISSER

H. VEENMAN & ZONEN • WAGENINGEN

Mijne Heren Curatoren,

Mijne Heren Hoogleraren,

Dames en Heren Lectoren, Docenten, Wetenschappelijk Staffpersoneel, Assistenten en Studenten dezer Hogeschool, en voorts gij allen die door Uw tegenwoordigheid blijk geeft van Uw belangstelling.

Zeer gewaardeerde Toehoorderessen en Toehoorders,

De huishouding heeft in het leven van de meesten onzer een uiterst belangrijke functie. Ieder mens heeft behoefte aan voeding, aan kleding, aan een woning die beschut tegen regen en koude. Maar daarboven heeft ieder mens – volwassene zowel als kind – behoefte aan het gevoel van geborgenheid en koestering, dat gelegen is in de zekerheid dat hij op tijd zijn maaltijd klaar, zijn kleding gereed om te dragen, zijn kachel warm en zijn huis gezellig en in orde zal vinden – de zekerheid, dat er in dat huis steeds iemand te vinden is, die bereid is, om hem die kleine persoonlijke diensten te bewijzen die tot het wezen van een goede verzorging behoren, en dat er binnen dat huis alles zal worden gedaan, om een volle ontplooiing van zijn aanleg mogelijk te maken. Voor dit alles heeft de huishouding te zorgen door gebruik te maken van de hulpbronnen die aan het gezin ter beschikking staan. Zo kan de huishouding een der peilers vormen waarop een goed gezinsleven rust.

Een van de voornaamste hulpbronnen die aan het gezin ter beschikking staan is – naast inkomen en bezittingen – de arbeidskracht en de overige capaciteiten van de huisvrouw. Naarmate andere hulpbronnen in beperkter mate aanwezig zijn, stijgt het belang van de arbeid van de vrouw in de huishouding, wordt er op haar capaciteiten een sterker beroep gedaan. Daarom is er alle reden, de arbeid van de huisvrouw nader te bestuderen, te bepalen wat die arbeid in verschillende opzichten van de huisvrouw vergt en hoe de arbeid door de omgeving beïnvloed wordt. Van de resultaten van een dergelijke studie kan dan verwacht worden, dat er aanwijzingen in gevonden worden om verlichting te brengen in die gevallen, waar de arbeid van de huisvrouw tot bezwaren voor haarzelf of voor anderen aanleiding geeft. Wellicht wordt dan tevens een basis verkregen voor een zake-lijker waardering van deze typisch vrouwelijke arbeid, die nog te vaak als vrouwenwerk tegelijk gekwalificeerd en gediskwalificeerd wordt.

Bij het bestuderen van de arbeid van de huisvrouw doen zich echter enkele moeilijkheden voor. Een eerste is daarin gelegen, dat zij in het algemeen genomen minstens twee taken tegelijkertijd verricht, die moeilijk van elkaar te scheiden zijn: een taak als huisvrouw in engere zin, en een taak als leidster van haar gezin, zij het dat zij deze laatste

taak gelukkig in de meeste gevallen met haar echtgenoot mag delen. De omstandigheid, dat ook het leiden van het gezin krachten van de huisvrouw vraagt, mag ons er echter niet van weerhouden te onderzoeken wat haar taak als huisvrouw van haar vergt.

Een tweede moeilijkheid bij het benaderen van de arbeid van de huisvrouw wordt veroorzaakt door de grote verschillen, die er in allerlei opzichten tussen huishoudingen onderling bestaan. De omvang van het werk, dat dagelijks door de huisvrouw verricht moet worden, hangt samen met tal van factoren: de grootte van haar gezin; de financiële omstandigheden, die bepalen of hulp in enige vorm mogelijk is; de grootte en inrichting van haar huis, en, tenslotte, de stijl waarin zij gewend is haar huishouding te voeren, hetzij als gevolg van traditie hetzij als gevolg van eigen voorkeur. Een scherp beeld zal, in verband met deze verschillen tussen de huishoudingen, nooit van de arbeid van de „doorsnee huisvrouw” te verkrijgen zijn, maar wel van de arbeid van de huisvrouw in een huishouding van een bepaald type en onder bepaalde omstandigheden.

Een aspect van de arbeid van de huisvrouw, dat door verschillende onderzoekers bestudeerd is, is het energieverbruik bij huishoudelijk werk. Amerikaanse onderzoekers hebben daartoe verschillende huishoudelijke werkzaamheden bestudeerd. Gross en Randall citeren in hun boek „Home Management in theory and practice” een publicatie van het Washington State College Agricultural Experiment Station, waarin als resultaat van arbeidsfysiologisch onderzoek cijfers voor energiegebruik worden gegeven (1). Werk, dat een toename van minder dan 100 % boven het energieverbruik in rust vergt, is lichte arbeid; daartoe behoort allerlei werk dat in de huishouding zittend kan worden gedaan, maar ook ander werk, b.v. strijken. Vrij zwaar werk, dat een toename van 100–150 % aan energiegebruik vergt, is onder andere het wassen met behulp van een moderne machinale uitrusting, zwaar werk, dat meer dan 150 % toename van energiegebruik veroorzaakt, is het doen van de was zonder mechanische hulpmiddelen. Trappen oplopen kost, volgens dit onderzoek, het meeste aan energie: meer dan 1300 % toename boven het gebruik bij rust.

Ook uit verschillende Duitse onderzoekingen blijkt, dat van alle werkzaamheden, die de huisvrouw verricht, de meeste op zichzelf als licht aan te merken zijn. Zwaar werk doet de huisvrouw slechts bij uitzondering: bij het hanteren van zwaar beddegoed, bij schrobben en waterdragen, kleden kloppen en vloeren wrijven, bij het wassen zonder machine, maar ook bij het draaien van een handwasmachine en bij het wringen met een handwring.

Toch kwamen vier onderzoekers van het Max Planck Institut für Arbeitsphysiologie in Dortmund na een studie over het totaal van de arbeid van drie huisvrouwen, in 1939 gemaakt, tot de conclusie, dat het energiegebruik van deze vrouwen vrij hoog is; er werd nl. een calorïenbehoefte vastgesteld van 3000, ruim $2 \times$ het basaal metabo-

lisme (2). Dit cijfer kon pas na een lang en ingewikkeld onderzoek bepaald worden. Als proefpersonen werden drie huismoeders uit middenstandsgezinnen gekozen, die zonder enige hulp haar huishouding deden, die in ongeveer gelijksoortige huizen woonden, wier gezinnen echter van verschillende grootte waren. Het onderzoek begon met een aantal tijdstudies, die tot doel hadden, de werkzaamheden van de huisvrouw uiteen te leggen in een aantal elementen, waarvan de aard bepaald werd, en de tijdsduur tot in honderdsten van minuten nauwkeurig. Zo werd door een groot aantal waarnemingen in de 3 gezinnen, gedaan op gewone werkdagen, bijzondere werkdagen en Zondagen, een sluitend overzicht verkregen van de tijdsbesteding van de huisvrouw.

Uit de verkregen opsomming van verschillende werkzaamheden konden 56 elementen worden vastgesteld, die met elkaar het gehele terrein van huishoudelijke werkzaamheden bestrijken, en van al deze arbeidselementen werd vervolgens het energiegebruik vastgesteld door middel van proefnemingen, waarbij het door de proefpersoon uitgedemde koolzuurgas kwantitatief bepaald werd. Uit de resultaten van de beide reeksen waarnemingen kan tenslotte voor alle drie huisvrouwen, zoals reeds gezegd is, een caloriënbehoefte van 3000 vastgesteld worden.

Wanneer men de Duitse en Amerikaanse cijfers voor het energiegebruik bij bepaalde huishoudelijke arbeid vergelijkt, blijkt, dat die niet altijd overeenstemmen. Soms zijn de Duitse cijfers, soms de Amerikaanse hoger, en enig voorbehoud tegenover de absolute waarde van al deze cijfers is geboden, zolang het aantal van deze onderzoeken klein is.

Het onderzoek van het Max Planck Instituut is echter vooral daarom van belang, omdat het een onderdeel is van een reeks van studies over het energiegebruik in 150 verschillende beroepen, waardoor een plaatsbepaling ten opzichte van andere beroepen mogelijk is (3). Uit het verslag over deze onderzoeken in het tijdschrift „Arbeitsphysiologie” blijkt dat de arbeid van de huisvrouw zwaarder is dan die van kantoorpersoneel, en van vele fabrieksarbeidsters. Haar energiegebruik is gelijk te stellen met het energiegebruik van sommige technici, werkers in de chemische industrie en arbeiders uit de metaalverwerkende industrie en ook met het energieverbruik van een praktizerend arts. De oorzaak van het hoge energiegebruik is te zoeken in de lange werkdag, in het vele lopende en staande werk, en in het verrichten van enkele veel energie eisende werkzaamheden. De Duitse onderzoekers wijzen erop, dat het mogelijk is, door rationalisatie in de huishouding een besparing van minstens 10 % aan energiegebruik te bereiken.

De vraag kan nu gesteld worden, of ook in de Nederlandse huishouding een energieverbruik van een dergelijke grootte gevraagd wordt. Gegevens uit arbeidsfysiologische onderzoeken zijn over Nederlandse huishoudingen niet beschikbaar. Wel zijn in Nederland gegevens verzameld over de tijdsbesteding van de huisvrouw. Op

verzoek van Mejuffrouw SCHIEVEN, toentertijd adjunct-directrice van de Rollecate, verzamelden in 1946 en 1948 een aantal leraressen bij het huishoudonderwijs en landbouwhuishoudonderwijs gegevens over de arbeidsduur in de huishouding van 369 gezinnen in de stad en op het platteland. De Nederlandse Vereniging voor Huisvrouwen hield in 1951 een enquête over de tijdsbesteding van 500 huisvrouwen. Met de gegevens uit deze enquêtes is het mogelijk een globaal beeld te verkrijgen van het energiegebruik van de huisvrouw. De eerder genoemde Duitse onderzoekingen hebben nl. een methode opgeleverd, om bij benadering het caloriegetal te bepalen van elke arbeid, waarvan de tijdsduur en de aard bekend is. Voor het energiegebruik in de verschillende lichaamshoudingen en bij arbeid, waarvoor alleen de handen, de armen of het gehele lichaam in verschillende mate ingespannen moet worden, stelden zij uit hun onderzoekingen empirisch gevonden waarden vast, waarmee men met gebruikmaking van een eenvoudige berekening het totale dagelijkse energiegebruik bij het verrichten van een bepaalde arbeid schatten kan.

Met behulp van door Mejuffrouw SCHIEVEN beschikbaar gestelde gegevens was het zo mogelijk, van een tweetal huisvrouwen, een boerin en een stadsvrouw, echtgenote van een kantoorbediende, het energiegebruik te schatten. De beide vrouwen hadden ten tijde van het onderzoek beiden 3 kinderen beneden 6 jaar, woonden beiden in een huis met 5 kamers, deden beiden zonder hulp haar huishouding, beschikten, op de stofzuiger van de stadsvrouw na, niet over mechanische hulpmiddelen. Zij gaven een werktijd van 12 resp. 13½ uur op; daarbij zijn tot het werk gerekend de zorg voor de maaltijden, de afwas, het onderhoud van huis en huisraad, de directe verzorging van de kinderen, naaien en verstellen en boodschappen doen. Dit werk is in te delen in 4 resp. 4½ uur zittend werk, 8 resp. 9 uur staand en lopend werk. Voorts voor beiden in 1½ uur middelmatig zwaar werk, 9 resp. 9½ uur lichte armarbeid, en 1½ resp. 2½ uur lichte handenarbeid per dag.

Het energiegebruik, dat van deze huishoudelijke arbeid het gevolg is, kon voor de boerin berekend worden op 3000 calorieën per dag, voor de vrouw van de kantoorbeambte op 3100 calorieën. Deze getallen zijn zeer voorzichtig berekend, en zij geven nog niet het totaal weer van de eisen, die aan de energie van deze vrouwen gesteld worden. De boerin werkte nl. volgens haar opgave nog 3 uur per dag mee in het bedrijf, bij de stadsvrouw kon geen rekening gehouden worden met het trappenlopen, dat het wonen op haar bovenwoning onvermijdelijk meebracht.

Ook in deze gevallen zijn weer dezelfde oorzaken aan te geven, waardoor aan het uithoudingsvermogen zo hoge eisen gesteld worden: lange perioden van staand en lopend werk, en zwaarder werk dat weliswaar in korte perioden optreedt, maar in die perioden veel energie eist.

De vraag kan nu gesteld worden, of deze vrouwen uitzonderingen

vormen. Wat de tijdsduur van haar arbeid betreft, is dit niet het geval. De tijdsduur van de huishoudelijke arbeid van deze vrouwen – 12 en 13½ uur – ligt beneden het gemiddelde, dat uit de enquête van de Nederlandse Vereniging voor Huisvrouwen voor gezinnen met 3 kinderen berekend is, en dat 14½ uur bedraagt. Het ligt zelfs nog beneden het gemiddelde van de werktijd van alle geënquêteerde huisvrouwen, dat 13,7 uur bedraagt. Uitzonderingen vormen deze gevallen dus niet.

Het is wel zeker, dat er huisvrouwen zijn, aan wie nog zwaarder eisen gesteld worden. Dat zijn de moeders van grotere gezinnen, de bewoonsters van grote ondoelmatige huizen, alle vrouwen die naast haar huishoudelijke arbeid enige beroepsarbeid verrichten, zoals trouwens ook bij de boerin van het voorbeeld het geval is en de vrouwen die naast beroepsarbeid haar eigen huishouding doen of in het ouderlijk gezin meewerken. Dan zijn er bovendien nog de vrouwen, bij wie enige of meerdere van de genoemde factoren cumulatief aanwezig zijn. Als een klassiek voorbeeld van overbelasting met arbeid wordt vaak de vrouw van de kleine boer aangehaald. Daarnaast kan met recht een ander voorbeeld staan: dat van de domineesvrouw, moeder van jonge kinderen, wonende in een ouderwetse pastorie, meewerkende in het kerkelijk jeugd- en vrouwenwerk, en door haar positie gebonden aan een zekere stijl van leven en een niet te ruim tractement. Voor dit concrete geval is moeilijk een weg tot verlichting van arbeid aan te geven: dominee, kinderen en kerkelijk werk zijn nu eenmaal gegeven; een zekere stijl in de huishouding bij niet te ruime geldmiddelen kan alleen bereikt worden door een bijzonder goede keuze bij de aanschaffing van huisinrichting en huishoudelijke uitrusting, en door doelmatig inkopen: twee zaken waaraan weer gehele reeksen van problemen vastzitten. De oplossing van het geval wordt op de lange duur in de praktijk doorgaans gevonden in het verhuizen naar een andere gemeente met een beter ingerichte pastorie.

Voor de meeste overbelaste huisvrouwen is een dergelijke uitwijkmogelijkheid echter niet aanwezig. Daarom is onderzoek naar de mogelijkheid, om verlichting in haar arbeid te brengen, van zo groot belang. Deze verlichting kan gezocht worden in efficiënter werkmethoden en doelmatige indeling van de woning, waardoor de arbeidsduur en de arbeidsweg beperkt wordt. Hulp voor het zwaarste werk is een tweede mogelijkheid, hulp die misschien te vinden is in het mechaniseren van huishoudelijke arbeid.

Hiervoor zal onderzoek moeten worden gedaan, dat pas op de lange duur vruchten voor de huisvrouw zal afwerpen. Zorgvuldig geformuleerde eisen met het oog op de arbeid van de huisvrouw bij de bouw van nieuwe en het verbouwen van oude woningen zullen moeten worden opgesteld. Het onderzoek naar het arbeidsbesparend effect van huishoudelijke machines zal moeten worden uitgebreid; bij dit laatste zal ook moeten worden nagegaan, in hoeverre meerdere investering in huishoudelijke apparaten gewenst en mogelijk is. Ook de psycho-

logische kant van het rationaliseren van het huishoudelijk werk zal de aandacht moeten vragen. HOFSTEE (5) heeft er in zijn lezing in de studieweek Huishoudwetenschap in 1950 op gewezen, dat voor vele huisvrouwen het verrichten van werk, dat elders rationeler, beter en vlugger kan worden gedaan, uiterst deprimerend is. De veronderstelling, dat tegenzin in het huishoudelijk werk een oorzaak van een vermoeidheid kan zijn, die even drukkend is als vermoeidheid door zwaar en te langdurig werk, werd in een onderzoek van GROSS en BARTLEY van Washington State College bevestigd (6).

Hoe dit zij, de arbeidsfysiologie heeft een zekere plaatsbepaling van de arbeid van de huisvrouw ten opzichte van beroepsarbeid mogelijk gemaakt, en kan aanwijzingen geven, in welke richting verlichting van die arbeid te zoeken is, waar dit nodig wordt geacht.

De arbeid van de huisvrouw, zelfs in engere zin, is echter niet uitsluitend een kwestie van lichamelijke inspanning. Het is niet voor niets, dat huishoudscholen en cursussen voor huishoudelijke voorlichting de uiterste zorg besteden aan de opleiding, de vorming, en aan wat men met een Amerikaanse uitdrukking zou kunnen noemen de „in service training” van onze huisvrouwen. Huishoudelijke arbeid eist kennis en handvaardigheid, om de meest uiteenlopende werkzaamheden te verrichten, inzicht en besluitvaardigheid bij het indelen van het werk en het beheren van de geldmiddelen, tact in de omgang met anderen, wilskracht om eentonig en weinig boeiend werk tot het einde toe vol te houden, oplettendheid om alle voorvallen die zich in een huishouding tegelijkertijd afspeelen, in het oog te houden.

De vraag, wat de functie van huisvrouw in dit opzicht inhoudt, kan tot nu toe op grond van vergelijking met beroepsarbeid niet beantwoord worden, omdat de maatstaven ontbreken die hiervoor aangelegd zouden moeten worden. Wanneer de methoden van de werkclassificatie, die nu nog in een stadium van ontwikkeling zijn, in de toekomst vervolmaakt zullen worden, zal het wellicht mogelijk zijn ook langs deze weg te bepalen wat het werk inhoudt van een huisvrouw in een bepaalde, nader te omschrijven situatie. Dit zou van groot belang zijn niet alleen voor de waardering van de functie van huisvrouw, maar ook van specifiek vrouwelijke beroepen.

Maar ook op andere problemen, die met de arbeid van sommige huisvrouwen samenhangen, zou een nieuw licht kunnen vallen. Men kan, naar het mij voorkomt, zonder meer de voorspelling wagen, dat, ook bij de eenvoudigste stijl van leven, de functie van huisvrouw van een gezin met kinderen bij een classificatie zou komen te liggen boven het niveau van ongeschoolde arbeid, en wellicht niet beneden het niveau van geoefende arbeid. In verband hiermede moet men ernstig stil staan bij die gevallen, waar de maatschappij de toets der critiek gaat aanleggen aan de arbeid van de huisvrouw.

Dit geschiedt daar, waar voor een gezin sprake is van sociale zorg, en ook in de gevallen, waar de verzorging van de kinderen zo veel te

wensen overlaat, dat de Voogdijraad zich met het gezin gaat bemoeien. Uit de rapporten, die door sociale werkers in deze gevallen worden uitgebracht, treedt daarbij vaak het volgende, steeds dezelfde trekken bevattende beeld naar voren van de huisvrouw en haar werkzaamheden: de huisvrouw is debiel, een sloofje, het huis ziet er rommelig uit, een blind paard kan er geen schade doen, de kleding van de kinderen is vuil en wordt niet versteld, moeder kookt maar af en toe en geeft van de schaarse geldmiddelen een gedeelte onnut uit.

Dit beeld stemt vrijwel overeen met de schildering, die HAVEMAN (7) geeft van de huishouding in het asociale gezin, waar hij zegt: „Elke regelmaat in de maaltijden ontbreekt. Is er geld aanwezig, dan komt het beste van het beste op tafel, en is er geen geld, dan eet men niet anders dan aardappels of haalt de voedselresten van kazerne of ziekenhuis. Aan de verzorging van het huis en de kleding wordt geen aandacht besteed. Zowel de woning als de kleding is steeds vuil en onverzorgd. Het valt op, hoe de kleren afgedragen worden. Nieuw trekt men de schoenen en andere kledingstukken aan, en zonder aan reparatie te denken, wordt alles gedragen tot het versleten is.”

Op grond van deze harde feiten zal de huisvrouw zeker in gebreke gesteld worden.

Maar moet men zich niet veeleer afvragen, of van een, van nature weinig begaafde huisvrouw niet het onmogelijke geëist wordt, en wel in verschillende opzichten?

In de eerste plaats is het vervullen van de functie van huisvrouw met zeer beperkte geldmiddelen een zware opgave.

Eerder werd reeds de mening uitgesproken, dat die functie aanzienlijk meer eist dan b.v. ongeschoolde arbeid. Een man met dezelfde begaafdheid als een huisvrouw in deze omstandigheden wordt het niet kwalijk genomen dat hij het niet verder brengt dan tot ongeschoolde arbeid, maar van de huisvrouw wordt geëist dat ze met een zeer geringe aanleg gekwalificeerd werk zal verrichten.

Daar komt nog het volgende bij. In deze gevallen worden van de huisvrouw veel groter prestaties verwacht, dan van een huisvrouw die, geestelijk en materieel, in gunstiger omstandigheden verkeert. Deze huisvrouwen uit het milieu der asocialen ontbreekt het aan alle hulpmiddelen en aan geld; daarom wordt er van haar geringe capaciteiten des te meer en in vele gevallen het onmogelijke geëist. Men moet zich eens voorstellen, wat het betekent, dat in dergelijke gezinnen gewoonlijk bijvoorbeeld de naaimachine ontbreekt.

In principe is hier een parallel te trekken met de situatie van de kleine boer, waarvan in het rapport „De kleine boeren op de zandgronden” van het Landbouw Economisch Instituut (8) gezegd wordt „dat voor de zo nodige intensivering van zijn bedrijf zware eisen aan zijn vakbekwaamheid gesteld worden, terwijl hij wat dit betreft niet aan de spits staat en ook niet kan staan, omdat hij minder mogelijkheden heeft om zich te ontwikkelen.”

En tenslotte wordt aan de huishouding van vrouwen uit het milieu der asociaalsten door de maatschappelijke werker ook nog in een ander opzicht vaak een onjuiste maatstaf aangelegd. HAVEMAN (5) schildert in zijn boek over de ongeschoolde arbeider de verschillen tussen het gezin uit de volksbuurt en uit het burgerlijk milieu, en doet daarin uitkomen, op hoe totaal verschillende wijze in beide milieus de gezins-eenheid beleefd wordt en hoezeer de sociale maatstaven in beide milieus verschillen. Het spreekt vanzelf, dat daardoor ook de stijl van huishouden in beide milieus verschillen moet, en voor degene die een geval van verwaarlozing onderzoekt is het bijzonder moeilijk te beoordelen, wat in het milieu afwijking, wat normaal is.

Vooropgesteld, dat de verwaarlozing van de kinderen een objectief criterium is voor het constateren van misstanden in een huishouding, is toch een uiterste lankmoedigheid met huisvrouwen van dit type op zijn plaats, een lankmoedigheid die in het werk van de kinderbescherming veelal tot uitdrukking komt in het aanstellen van een gezinsvoogd opdat ontzetting uit de ouderlijke macht vermeden kan worden. Het ware echter te wensen dat met de gezinsvoogd ook de gezinsverzorgster in deze huishoudingen haar intree kon doen, in meer gevallen dan nu nog mogelijk is, opdat de huisvrouw onder goede leiding de achterstand inhaalt en zichzelf leert helpen. Aan de opleiding van deze huisvrouwen heeft in het verleden meestal alles ontbroken: het is een gelukkig verschijnsel dat meer en meer de ogen open gaan voor de noodzaak elk meisje onderwijs te geven, dat haar voorbereidt voor haar taak als huisvrouw en moeder. Hierbij moet het gevaar vermeden worden, dat Miss MAC GINNIS signaleert in een opstel over „Family Centered Teaching” (9). In de Verenigde Staten bestaat de neiging de lessen in Home Economics te geven met als ideaal „the best way of living, derived from the home back ground of the teacher, who is usually from the middle class”, Miss Mc GINNIS wijst er op, dat het voor elke huishoudster noodzakelijk is, bekend te zijn met de levenswijze van gezinnen met verschillende sociale achtergrond. Zodra in ons land uit het sociologisch onderzoek nog meer bekend zal zijn over het gezinsleven en de huishouding in verschillende sociale milieus, zal ons huishoudonderwijs daar in hoge mate van kunnen profiteren.

De tot nu toe gehouden overwegingen op grond van de feiten, die de arbeidspsychologie ons ter beschikking stelt, en van de – het zij toegegeven – min of meer speculatieve beschouwingen over een mogelijke werkclassificatie voeren tot de conclusie dat een aantal huisvrouwen overbelast is. Men kan echter constateren dat er andere groepen huisvrouwen zijn, van wie de huishoudelijke arbeid niet de volledige inzet van haar capaciteiten vergt. In het algemeen genomen is dit een gelukkige staat van zaken, met het oog op de belangen van het gezinsleven. In de kleine gezinnen, en ook in de gezinnen met geleidelijk aan zelfstandig wordende kinderen, kan de huisvrouw soms zelfs over meer tijd en arbeidskracht beschikken dan binnen haar huis aan te

wenden zijn. Het zou onjuist zijn te menen dat het overschot van capaciteiten van de huisvrouwen, die weinig te doen hebben, altijd geestelijk productief gemaakt wordt. De gangbare grapjes over winkelende en bridgende vriendinnen, over zich steeds ontwikkelende dames en prattende buurvrouwen hebben zeker een basis in de werkelijkheid. Ook op geheel andere wijze kan dit overschot van capaciteiten derailleren, zoals in het gedicht van ANNIE SCHMIDT: „de Poetsvrouw” getekend wordt, waarin zij dicht:

Wie kwam er op het wonderlijk idee
dat men een huis heeft, om er in te leven?
Moet dat het doel zijn van een huis? Welnee,
het is er om een grote beurt te geven.

Maar daartegenover staan de vele gevallen, waarin de huisvrouwen met veel vrije tijd zich tot voortreffelijke gastvrouwen ontwikkelen, die voor ieder in de kring van familie en vrienden aandacht hebben, en die, als ze ouder zijn, een zekere mildheid en wijsheid op het leven veroverd hebben. Zij zijn in alle sociale milieus te vinden, en de rust die van hen uitgaat is in onze gejaagde wereld een kostbaar goed.

Het overschot van tijd en arbeidskracht betekent echter ook een reserve in economische zin – een reserve die voor het Nederlandse gezin voornamelijk in noodgevallen benut wordt. De gevallen, waarin een Nederlandse huisvrouw uit persoonlijke voorkeur een beroep beoefent naast haar huishouding, zijn niet talrijk. Wellicht zouden zij talrijker zijn wanneer er, zoals b.v. in de Verenigde Staten, meer mogelijkheden zouden bestaan, werk voor halve dagen te vinden.

Voor de maatschappij wordt in Nederland deze reservebron voor economische doeleinden niet zo sterk aangesproken als voor sociale doeleinden. Het maatschappelijk en cultureel werk in ons land kan de onbetaalde arbeid van vrijwillige krachten niet ontberen, en hier is het, dat de arbeid van vele huisvrouwen tot zijn recht kan komen. Het meest wordt deze bron van kracht benut binnen de kleinere gemeenschappen: in eigen kerk, eigen parochie, eigen dorp of eigen wijk; ten bate van allerlei arbeid die als het ware in het verlengde ligt van de arbeid in het gezin. Kleuteronderwijs, jeugdwerk, organisatie van gezinsverzorging en werk voor ouden van dagen wordt in allerlei kleine kring door vrijwilligers tot stand gebracht: werk dat niet zou geschieden wanneer niet ook vele huisvrouwen er hun krachten aan zouden geven. Soms worden deze reserves voor maatschappelijke doeleinden als het ware gekanaliseerd. Het belangrijke werk van de Unie voor Vrouwelijke Vrijwilligers, dat sinds de bevrijding sterk de aandacht heeft getrokken, berust geheel op het benutten van de vrije tijd van vrouwen – huisvrouwen en niet huisvrouwen. In een andere vorm geschiedt het in steeds meer van onze provincies door het werk van de Comité's voor Vrouwelijke Hulpverlening, waarvan

het eerste in 1939 werd opgezet in de provincie Drenthe door het Opbouworgaan. In federatief verband werken in Drenthe op provinciaal en plaatselijk niveau de vertegenwoordigsters van alle vrouwenorganisaties samen, via deze vertegenwoordigsters worden de vrouwenorganisaties telkens bereid gevonden om, zoals het verslag over 1945-1950 (10) het uitdrukt, op verzoek van het opbouworgaan onder een stuk maatschappelijk werk, dat door vrijwilligsters verricht kan worden, haar schouders te zetten. Het zijn zeer verschillende taken, die zo aangepakt worden. Voorbeelden ervan zijn de volgende: de voorbereiding van cursussen voor huishoudelijke voorlichting, het bezorgen van een vacantie in een gezin aan kinderen uit inrichtingen, maar ook het enquêteren naar de stand van het gezinszorgingswerk in Drenthe in 1948 en naar de stand van de lectuurvoorziening ten plattelande in 1949. Jaarlijks opnieuw wordt de collecte „Octobermaand-Drenthe-maand” door de vrouwelijke vrijwillige hulpverlening georganiseerd. Dank zij de toewijding van huisvrouwen uit alle kringen, leden van vrouwenorganisaties uit alle Drentse steden en dorpen, komt elk jaar een aanzienlijk bedrag voor sociaal werk bijeen: in de 5 jaren van 1947-1951 in totaal f 158.000,—, geen gering bedrag voor een provincie met 285.000 inwoners. Een belangrijk stuk sociaal werk dat voor een groot gedeelte uit deze collecte gefinancierd wordt komt weer regelrecht aan de huisvrouw ten goede. Elk jaar kunnen ruim 400 vrouwen een week rust komen nemen in het Drentse tehuis voor vermoeide huisvrouwen; werd destijds de inrichting uit de collecte bekostigd, nu wordt elk jaar het exploitatietekort bestreden uit de bijeen gebrachte gelden. Met belangrijke bedragen kunnen voorts andere taken van sociaal werk gesteund worden, zoals jeugdzorg en bouw van kleuterscholen. Voor sommige daarvan legt dit door particulier initiatief bijeengebracht geld de basis voor de aanvraag van overheids-subsidie.

In steeds meer provincies vond in de loop der jaren een dergelijke coördinatie van het vrouwelijk hulpwerk plaats, overal aangepast aan de regionale omstandigheden. Hopenlijk zal ook op landelijk niveau de samenwerking, die in de Nederlandse Federatie voor Vrouwelijke Vrijwillige Hulpverlening haar vorm moet krijgen, er in slagen een waarlijk nationale bundeling van vrouwelijk hulpwerk tot stand te brengen, waarin toch ook regionale aspecten, die vooral voor het platteland zo belangrijk zijn, tot hun recht zullen komen.

Ook op een ruimer gebied dan de praktische sociale arbeid wordt geprofiteerd van de reserve aan tijd en kracht die bij sommige huisvrouwen aanwezig is. Er kan gewezen worden op de arbeid die ook door haar in het bestuur van land, provincie en gemeente verricht wordt, en op talrijke andere plaatsen in het openbare leven. Huisvrouwen op deze posten blijven echter uitzonderingen. Geen uitzondering is het werk van de huisvrouw in haar eigen organisaties: de vrouwenorganisaties die er in ons land in allerlei schakering van

levensovertuiging en sociale achtergrond zijn. Deze organisaties hebben veelal tot doel, haar leden ontspanning en vorming te geven; in de confessionele organisaties neemt bovendien de verdieping van het geloofsleven een zeer grote plaats in. Meer en meer wordt door de leiding van deze organisaties echter aanvaard, dat ook voor de ontwikkeling van de Nederlandse samenleving en de Nederlandse cultuur bij de vrouwen een zekere verantwoordelijkheid ligt. In en door de vrouwenorganisaties wordt op deze ontwikkeling invloed uitgeoefend, die belangrijk kan zijn, naast de directe invloed die van de vrouwen in het openbare leven uitgaat.

BOUMAN heeft dit voor de Verenigde Staten geconstateerd in zijn boekje „Volk in Beweging” (11). In ons land doet sinds de bevrijding het tijdens de bezetting illegaal opgerichte Nederlandse Vrouwencomité, waarbij 14 van de grootste vrouwenorganisaties zijn aangesloten, in dit opzicht belangrijk werk, maar ook in de afzonderlijke organisaties is een neiging te bespeuren, om studie te maken van kwesties die onderwijs, gezondheidszorg, sociale zorg en de culturele belangen van het Nederlandse volk en zijn groeperingen betreffen en met acties als resultaat van deze studie naar buiten te treden. Daarmee wordt soms op gelukkige wijze een aanvulling genoemd op de economische activiteit van de maatschappelijke organisaties van de heren der schepping.

Als voorbeeld daarvan kan aangehaald worden de tentoonstelling „Woning en Kleding voor ons” die dit jaar op de agrarische jaarbeurs werd ingericht door twee samenwerkende Bonden van Plattelandsvrouwen, in samenwerking met de Koninklijke Nederlandse Jaarbeurs. Wie van het terrein vol landbouwmachines deze expositie binnen stapte, kon constateren hoe er naar gestreefd werd, richting te geven aan de ontwikkeling van de stijl van wonen voor het plattelandsgezin en van de kleding voor de plattelandsvrouw. Voor dit alles droeg een commissie van huisvrouwen uit de beide Bonden de verantwoordelijkheid – huisvrouwen die juist omdat zij met hart en ziel huisvrouw zijn, dit werk tot een goed einde konden brengen.

Zijn wij met dit alles niet ver van de arbeid van de gewone huisvrouw afgeraakt? Ik meen van niet. Het is verheugend dat de huisvrouw op deze wijze ook de maatschappij tot haar arbeidsterrein heeft kunnen maken, een arbeid waarvan ook haar gezin de vruchten kan plukken. De huisvrouw, die dit werk in de maatschappij op zich neemt, kan dit des te beter doen, naarmate zij zich aan haar werk in huishouding en gezin geestelijk gebonden acht, en aan haar taak als huisvrouw een zeker zelfbewustzijn ontleent. En dat mag zij van ganser harte doen. Al mag dan de arbeid van de huisvrouw door de maatschappelijke ontwikkeling economisch minder belangrijk geworden zijn, toch eist die arbeid de capaciteiten en in vele gevallen de inzet van de krachten van een volledig mens.

In een ouder boek over rationalisatie van de huishouding „Orde en

methode in de gezinshuishouding" van PAULETTE BERNEGE (12) worden verschillende typen van huishoudingen geschilderd. Uit één van deze typen is alle huishoudelijke arbeid verdwenen, omdat die door vakkundigen buitenshuis gedaan wordt, en van dit type wordt gezegd, dat het geheel beantwoordt aan de sociale evolutie en de eisen van de moderne tijd. Bij deze visie op de huishouding wordt voorbij gezien aan de functie die de huishoudelijke arbeid als zodanig in het gezin heeft. PAULETTE BERNEGE haalt als voorbeeld de Amerikaanse huishouding aan. Nu is het merkwaardig dat door een kennismaking met de Amerikaanse huishouding juist de indruk verkregen wordt dat de huishoudelijke bezigheden de band in het gezin versterken: het samen bezig zijn in de keuken van de huisvrouw en gezinsleden, het samen zorgen voor de verbetering van het eigen huis hebben daarginds zeker een positieve waarde in het gezinsleven. Dit doet vermoeden dat de huishoudelijke arbeid betekenis kan hebben, niet alleen door de resultaten, maar in zichzelf. Heeft zij die ook waar de huisvrouw alleen bezig is? Zeker is, dat van het „bezig zijn" van de huisvrouw een zekere gezelligheid kan uitgaan, die wellicht het meest spreekt tot de kinderen, die zich in die gezelligheid veilig en geborgen weten. Bijzonder werk in huis kan geen kind zich laten ontgaan: het wil er bij zijn. Op het platteland is het feit, dat er thuis geslacht wordt, een volkomen geldig excuus om van een clubbijeenkoms weg te blijven. Wanneer de naaister in huis is moeten de kinderen er bij zijn, om te zien wat er gebeurt. Ook voor de ouderen bevat het werk van de huisvrouw iets van hetzelfde element: in het weten dat er iets voor „ons" gedaan wordt, wordt de saamhorigheid van het gezin als het ware tastbaar. In daden wordt een verbondenheid tot uitdrukking gebracht, die niet op gelijkwaardige wijze in woorden te uiten zou zijn. Waar de huisgenoten met de huisvrouw werkzaamheden delen – en waar geschiedt dit tegenwoordig niet tot op zekere hoogte? – kan dit in versterkte mate gelden.

Deze positieve kanten zullen echter des te beter tot hun recht komen, naarmate de last van de arbeid minder zwaar drukt. De studie van de arbeid van de huisvrouw en al wat daarmee samenhangt, haar opleiding, haar huis, het materiaal waar zij mee werkt, haar werkmethode, haar omstandigheden, kan er in hoge mate toe bijdragen om dit te bereiken.

Aan het slot van mijn rede gekomen, zij het mij vergund, mijn eerbiedige dank te betuigen aan Hare Majesteit de Koningin voor mijn benoeming tot hoogleraar in de landbouwhuishoudkunde.

Mijne Heren Curatoren,

Het is op Uw voordracht, dat ik tot dit ambt geroepen werd. Ik dank U voor het vertrouwen dat U in mij gesteld hebt, ik verzeker U

dat ik alles wat in mijn vermogen ligt zal doen, om de taak, die mij toevertrouwd wordt, zo goed mogelijk te vervullen en om de studie in de Landbouwhuishoudkunde tot bloei te brengen.

Mevrouw en mijne Heren Hoogleraren, Lectoren en Docenten,

Ik gevoel het als een grote onderscheiding, in Uw kring te worden opgenomen. Ik ben er mij van bewust dat ik, en dit niet uitsluitend omdat ik een nieuwe tak van wetenschap vertegenwoordig, een nieuw element in Uw midden breng.

Ik weet, dat velen van U de ontwikkeling van de studie in de landbouwhuishoudkunde met belangstelling volgen en ik-ben er zeker van dat tussen ons een prettige en vruchtbare samenwerking kan groeien.

Hooggeleerde Brouwer en Venema,

Voor het begrip en de belangstelling, die U beiden voor het tot stand komen van de nieuwe studierichting in woord en daad hebt getoond, ben ik zeer erkentelijk.

Met U, hooggeleerde BROUWER, zal ik in de toekomst, naar ik hoop, veel contact hebben. Van Uw grote kennis van en belangstelling voor de vraagstukken op het terrein van de menselijke voeding zal in de toekomst de studierichting Landbouwhuishoudkunde, naar ik hoop, mogen profiteren.

Hooggeleerde Hofstee,

De vele gesprekken, die ik in twee werelddelen met U over de problemen van huishouding en samenleving mocht voeren, hebben mij er steeds meer van overtuigd, van hoe groot belang sociologisch inzicht is voor het bestuderen van de huishouding. Het stemt mij tot grote vreugde, dat ik in de toekomst met U zal mogen samenwerken. De vriendschap, die ik in Uw gastvrij huis mocht genieten bij mijn komst in Wageningen, is voor mij van de grootste waarde; ook dit wil ik hier gaarne uitspreken.

Hoogedelgestrenge Van de Plassche,

Uw medeleven in alles, wat met studie en onderzoek in de landbouwhuishoudkunde samenhangt, heeft mij steeds zeer getroffen. Ik hoop dat ik ook in de toekomst op Uw inzicht een beroep zal mogen doen.

Hooggeachte Mejuffrouw Smit,

Uw steeds weer uitgesproken overtuiging, dat ook voor het huishoudonderwijs en de huishoudelijke voorlichting de basis gelegd moet worden door wetenschappelijk onderzoek, dat zich op de vraagstukken van de huishouding richt, heeft velen de ogen doen opengaan voor

de mogelijkheden die op dit gebied nog te verwezenlijken zijn. In zeker opzicht zijt gij mijn leermeesteres geweest: in de discussies, die nu reeds sinds 1936 voortduren, hebben wij het hele terrein van de huishouding ontelbare malen doorkruist. Ik hoop dat ons contact, dat ook overigens voor mij zo veel betekent, in de komende jaren even hecht mag blijven als het tot nog toe geweest is.

De aanwezigheid van zovelen van U, met wie ik in de afgelopen jaren nauw heb mogen samenwerken, in de provincie Drenthe, in de vrouwenorganisaties, de plattelandsorganisaties, het nijverheids onderwijs, de organen voor huishoudelijke voorlichting en de Nederlandse Huishoudraad, stemt mij tot grote vreugde.

In vele opzichten was ik als Hollandse, als stadsmens en als huisvrouw zonder specifiek huishoudelijke opleiding bij mijn intrede in Uw midden een vreemde. De wijze, waarop gij mij al samenwerkende in de problematiek van het sociale leven, van het platteland en van de huishouding hebt willen binnenvoeren, heeft gemaakt dat ik allengs tot Uw kring ben gaan behoren.

Ik vertrouw dat ik voor de ontwikkeling van studie en onderzoek in de Landbouwhuishoudkunde Uw deskundige hulp zal mogen inroepen.

Dames en Heren Studenten,

Voor de meesten Uwer staat de landbouwhuishoudkunde tamelijk ver van het terrein van Uw belangstelling. Enkelen van U hebben het echter reeds gewaagd, de studie in deze nieuwe richting te beginnen.

Tot hen wil ik mij gaarne in het bijzonder wenden. In mijn rede heb ik U niet alle gebieden kunnen tonen, waarover Uw studie zich zal moeten uitstrekken. De vraagstukken van voeding, kleding en woning zullen daartoe behoren, telkens geplaatst in het organisch geheel dat elke huishouding, groot of klein, vormt, en gezien tegen de achtergrond van de economische en sociale omstandigheden die mede de situatie van elk gezin of groep bepalen.

Het zal de taak van mij, en van mijn toekomstige medewerkers zijn, U in deze problemen in te leiden, er Uw belangstelling voor te wekken en U leiding te geven bij het bestuderen van onderdelen, opdat Gij in de toekomst de wegen, die op dit terrein nog grotendeels gezocht moeten worden, mee zult kunnen verkennen. Uw eigen aanleg en voorkeur zal in de keuze van deze onderdelen mee bepalend zijn. Op deze wijze zal de landbouwhuishoudkunde, Uw eigen vorming en Uw toekomstig werk ten bate van de huisvrouw het beste gediend zijn.

Ik hoop echter dat onze aanraking zich niet tot het gebied van de landbouwhuishoudkunde zal bepalen. Het Wageningse studentenleven – en nu kan ik in het algemeen spreken – heeft mijn volle belangstelling, ik voel mij er om verschillende redenen persoonlijk aan verbonden. Ik beschouw het als een voorrecht er op geheel onambtelijke

wijze deel aan te hebben, door het feit dat mijn dochter aan deze hogeschool studeert.

Tot U, lieve dochter, kan ik niet veel zeggen. Ik weet dat wij beiden denken aan hem, die door zijn wezen en werken in zo sterke mate de richting van ons beider leven heeft bepaald.

Lieve ouders,

Tot U wil ik slechts zeggen, hoe onuitsprekelijk dankbaar ik ben, dat gij hier op deze dag aanwezig kunt zijn.

Gij broers en zusters, zult het mij niet kwalijk nemen dat ik één onder U speciaal dank, voor wat zij in deze laatste jaren voor mij is geweest.

Van U, mijn jongere zuster en oudere collega, heb ik in deze tijd meer steun ontvangen dan ik in woorden zou kunnen uitdrukken.

Ik heb gezegd.

LITERATUUR

1. IRMA H. GROSS and ELISABETH WALBERT RANDALL, *Home Management in Theory and Practice*. New York 1947.
2. W. DROESE, E. KOFRANYI, H. KRAUT, L. WILDEMAN, *Energetische Untersuchung der Hausfrauenarbeit*. *Arbeitsphysiologie*, Band 14, Hft 1, 1949.
G. LEHRMAN, E. R. MÜLLER, H. SPITZER, *Der kaloriënbedarf bei gewerblicher Arbeit*. *Arbeitsphysiologie*, Band 14, Hft 2, 1950.
4. *Denken en Doen*, Maandblad van de Nederlandse Vereniging van Huisvrouwen. Juli-Aug. 1952. Onderzoek tijdsbesteding van de Nederlandse Huisvrouw.
5. Prof. Dr. E. W. HOFSTEE, *Het gezin in een veranderende wereld*. Verslag studie-week, *Huishoudwetenschap* 1950.
6. IRMA H. GROSS, *Fatigue in Relation to House Care*. *Journal of Home Economics*, Vol. 42, 10.
7. Dr J. HAVEMAN, *De ongeschoolde arbeider*. Assen 1952.
8. Dr Ir A. MARIS, C. D. SCHEER en Dr M. A. J. VISSER, *Het kleine boerenvraagstuk op de zandgronden*. Rapport van het L.E.I. Assen.
9. ESTER MCGINNIS, *Family centered teaching*. *Journal of Home Economics*, Vol. 44, 1.
10. *Stichting Opbouw Drenthe*. Verslag der werkzaamheden over de periode 1945-'50.
11. Prof. Dr. P. J. BOUMAN, *Volk in Beweging*. Assen 1951.
12. PAULETTE BERNÈGE, *Orde en Methode in de Gezinshuishouding*. Nederlandse bewerking. Haarlem 1952.